

Några lösta tal om Nablaräkning 11.5abc, 11.6ab, 11.10abc, 11.11abc

11.5a. Låt a och b vara reella konstanter samt F och G två differentierbara vektorfält. Verifiera att

$$\operatorname{div}(aF + bG) = a \operatorname{div}F + b \operatorname{div}G$$

Lösning:

För en funktion $Y: \mathbf{R}^n \rightarrow \mathbf{R}^n$ har vi att

$$\operatorname{div}Y = \sum_{i=1}^n \frac{\partial Y_i}{\partial x_i}.$$

Vi får alltså

$$\begin{aligned} \operatorname{div}(aF + bG) &= \sum_{i=1}^n \frac{\partial}{\partial x_i} (aF_i + bG_i) = \lceil \text{Derivation av summa} \rceil = \\ &= \sum_{i=1}^n \left(\frac{\partial}{\partial x_i} aF_i + \frac{\partial}{\partial x_i} bG_i \right) = \lceil a, b \text{ konstanter} \rceil = \sum_{i=1}^n \left(a \frac{\partial F_i}{\partial x_i} + b \frac{\partial G_i}{\partial x_i} \right) = \\ &= \sum_{i=1}^n a \frac{\partial F_i}{\partial x_i} + \sum_{i=1}^n b \frac{\partial G_i}{\partial x_i} = a \sum_{i=1}^n \frac{\partial F_i}{\partial x_i} + b \sum_{i=1}^n \frac{\partial G_i}{\partial x_i} = a \operatorname{div}F + b \operatorname{div}G \end{aligned}$$

Vilket skulle verifieras.

11.5b. Låt u och F vara differentierbara funktioner av typ $\mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}$ respektive $\mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}^3$. Verifiera att

$$\operatorname{div}(uF) = (\operatorname{grad} u) \cdot F + u \operatorname{div}F$$

Lösning:

Vi får

$$\begin{aligned} \operatorname{div}(uF) &= \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right) \cdot (uF_1, uF_2, uF_3) = \\ &= \frac{\partial}{\partial x} (uF_1) + \frac{\partial}{\partial y} (uF_2) + \frac{\partial}{\partial z} (uF_3) = \lceil \text{Produktregeln} \rceil = \\ &= \frac{\partial u}{\partial x} F_1 + u \frac{\partial F_1}{\partial x} + \frac{\partial u}{\partial y} F_2 + u \frac{\partial F_2}{\partial y} + \frac{\partial u}{\partial z} F_3 + u \frac{\partial F_3}{\partial z} = \\ &= (F_1, F_2, F_3) \cdot \left(\frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial u}{\partial y}, \frac{\partial u}{\partial z} \right) + u \left(\frac{\partial F_1}{\partial x} + \frac{\partial F_2}{\partial y} + \frac{\partial F_3}{\partial z} \right) = \\ &= (\operatorname{grad} u) \cdot F + u \operatorname{div}F \end{aligned}$$

Vilket skulle verifieras.

11.5c. Låt u vara en $\mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}$ funktion med kontinuerliga andraderivator. Verifiera att

$$\operatorname{div}(\operatorname{grad} u) = \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2}$$

Lösning:

Vi får

$$\begin{aligned}\operatorname{div}(\operatorname{grad} u) &= \operatorname{div}\left(\frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial u}{\partial y}, \frac{\partial u}{\partial z}\right) = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z}\right) \cdot \left(\frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial u}{\partial y}, \frac{\partial u}{\partial z}\right) = \\ &= \frac{\partial}{\partial x} \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial}{\partial y} \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial}{\partial z} \frac{\partial u}{\partial z} = \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2}\end{aligned}$$

Vilket skulle verifieras.

Anmärkning I vektoranalysen använder man beteckningen ∇ för vektorn $\left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z}\right)$, dvs $\nabla = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z}\right)$. Relationen ovan kan med denna notation skrivas

$$\nabla \cdot \nabla u = \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2}$$

och ibland tillåter man sig att skriva

$$\nabla \cdot \nabla u = \nabla^2 u.$$

Vidare har operatorn $\frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$ fått namnet *Laplace*-operatorm

och beteckningen Δ , dvs $\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$. Med notationen enligt

ovan kan man alltså skriva

$$\Delta = \nabla^2.$$

Se även boken sidan 299.

11.6a. Beräkna

$$\operatorname{div}(|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{v})$$

där $\mathbf{v}$ är en konstant vektor.

Lösning:

$$\operatorname{div}(|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{v}) = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z}\right) \cdot (|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{v}) = \lceil \text{enligt övning 11.5b} \rceil =$$

$$= (\operatorname{grad} |\mathbf{r}|) \cdot \mathbf{v} + |\mathbf{r}| \underbrace{\operatorname{div} \mathbf{v}}_{=0} = \left(\operatorname{grad} \left(\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}\right)\right) \cdot \mathbf{v} =$$

$$= \left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{z}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}\right) \cdot \mathbf{v} =$$

$$= \frac{\mathbf{r} \cdot \mathbf{v}}{|\mathbf{r}|}$$

SVAR: $\frac{\mathbf{r} \cdot \mathbf{v}}{|\mathbf{r}|}$

11.6b. Beräkna

$$\operatorname{div}(|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{r})$$

där $\mathbf{v}$ är en konstant vektor.

Lösning:

$$\begin{aligned}
\operatorname{div}(|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{r}) &= \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right) \cdot (|\mathbf{r}| \cdot \mathbf{r}) = \text{[enligt övning 11.5b]} = \\
&= (\operatorname{grad} |\mathbf{r}|) \cdot \mathbf{r} + |\mathbf{r}| \underbrace{\operatorname{div} \mathbf{r}}_{=3} = \\
&= \left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{z}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} \right) \cdot \mathbf{r} + 3|\mathbf{r}| = \\
&= \frac{\mathbf{r} \cdot \mathbf{r}}{|\mathbf{r}|} + 3|\mathbf{r}| = \frac{\mathbf{r}^2}{\sqrt{\mathbf{r}^2}} + 3|\mathbf{r}| = \sqrt{\frac{\mathbf{r}^4}{\mathbf{r}^2}} + 3|\mathbf{r}| = |\mathbf{r}| + 3|\mathbf{r}| = 4|\mathbf{r}|
\end{aligned}$$

SVAR: $4|\mathbf{r}|$

11.10a. Låt a och b vara reella konstanter samt $\mathbf{F}$ och $\mathbf{G}$ två differentierbara vektorfält. Verifiera att

$$\operatorname{rot}(a\mathbf{F} + b\mathbf{G}) = a\operatorname{rot}\mathbf{F} + b\operatorname{rot}\mathbf{G}$$

Lösning:

$$\text{Allmänt har vi att } \operatorname{rot}\mathbf{Y} = \nabla \times \mathbf{Y} = \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right) \times \mathbf{Y}.$$

Här får vi att

$$\begin{aligned}
\operatorname{rot}(a\mathbf{F} + b\mathbf{G}) &= \nabla \times (a\mathbf{F} + b\mathbf{G}) = \nabla \times (a\mathbf{F}) + \nabla \times (b\mathbf{G}) = \\
&= \text{[} a, b \text{ konstanter]} = a\nabla \times \mathbf{F} + b\nabla \times \mathbf{G} = \\
&= a\operatorname{rot}\mathbf{F} + b\operatorname{rot}\mathbf{G}
\end{aligned}$$

vilket skulle verifieras.

11.10b. Låt u och $\mathbf{F}$ vara differentierbara funktioner av typ $\mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}$ respektive $\mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}^3$. Verifiera att

$$\operatorname{rot}(u\mathbf{F}) = (\operatorname{grad} u) \times \mathbf{F} + u \cdot (\operatorname{rot}\mathbf{F})$$

Lösning:

Vi får

$$\begin{aligned}
\operatorname{rot}(u\mathbf{F}) &= \left(\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right) \times (uF_1, uF_2, uF_3) = \\
&= \begin{vmatrix} \hat{\mathbf{e}}_x & \hat{\mathbf{e}}_y & \hat{\mathbf{e}}_z \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ uF_1 & uF_2 & uF_3 \end{vmatrix} = \hat{\mathbf{e}}_x \left(\frac{\partial}{\partial y}(uF_3) - \frac{\partial}{\partial z}(uF_2) \right) - \hat{\mathbf{e}}_y \left(\frac{\partial}{\partial x}(uF_3) - \frac{\partial}{\partial z}(uF_1) \right) + \\
&+ \hat{\mathbf{e}}_z \left(\frac{\partial}{\partial x}(uF_2) - \frac{\partial}{\partial y}(uF_1) \right) = \hat{\mathbf{e}}_x \left(u'_y F_3 + u \frac{\partial F_3}{\partial y} - u'_z F_2 - u \frac{\partial F_2}{\partial z} \right) - \\
&- \hat{\mathbf{e}}_y \left(u'_x F_3 + u \frac{\partial F_3}{\partial x} - u'_z F_1 - u \frac{\partial F_1}{\partial z} \right) + \hat{\mathbf{e}}_z \left(u'_x F_2 + u \frac{\partial F_2}{\partial x} - u'_y F_1 - u \frac{\partial F_1}{\partial y} \right) = \\
&= \hat{\mathbf{e}}_x \left(u'_y F_3 - u'_z F_2 + u \left(\frac{\partial F_3}{\partial y} - \frac{\partial F_2}{\partial z} \right) \right) - \hat{\mathbf{e}}_y \left(u'_x F_3 - u'_z F_1 + u \left(\frac{\partial F_3}{\partial x} - \frac{\partial F_1}{\partial z} \right) \right) +
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
& + \hat{\mathbf{e}}_z \left(u'_x F_2 - u'_y F_1 + u \left(\frac{\partial F_2}{\partial x} - \frac{\partial F_1}{\partial y} \right) \right) = \\
& = \begin{vmatrix} \hat{\mathbf{e}}_x & \hat{\mathbf{e}}_y & \hat{\mathbf{e}}_z \\ u'_x & u'_y & u'_z \\ F_1 & F_2 & F_3 \end{vmatrix} + u \begin{vmatrix} \hat{\mathbf{e}}_x & \hat{\mathbf{e}}_y & \hat{\mathbf{e}}_z \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ F_1 & F_2 & F_3 \end{vmatrix} = (\text{grad } u) \times \mathbf{F} + u \text{rot} \mathbf{F}
\end{aligned}$$

Vilket skulle verifieras.

Anmärkning Som synes blir räkningarna ganska omständiga. Som allternativ kan man använda sk formell nabläräkning. Formel nabläräkning går ut på att man delar upp det ursprungliga uttrycket i en summa och sedan låter nabla-operatorn verka på ett element i varje summa. För detaljer se boken kapitel 11.5 och boken *Vektoranalys* av Anders Ramgaard.

Här får vi

$$\begin{aligned}
\text{rot}(u\mathbf{F}) &= \nabla \times (u\mathbf{F}) = [\text{Formell nabläräkning}] = \nabla \times ((u^*)\mathbf{F}) + \nabla \times (u(\mathbf{F}^*)) = \\
&= (\nabla(u^*)) \times \mathbf{F} + u(\nabla \times (\mathbf{F}^*)) = (\nabla u) \times \mathbf{F} + u(\nabla \times \mathbf{F}) = \\
&= (\text{grad } u) \times \mathbf{F} + u \text{rot} \mathbf{F}
\end{aligned}$$

Här har de faktorer som nablaoperatorn skall verka på markerats med (*).

11.10c. Låt u och $\mathbf{F}$ vara differentierbara funktioner med kontinuerliga andraderivator definierade på $\mathbf{R}^3$. Förenkla

$$\text{rot}(\text{grad } u) \quad (1)$$

och

$$\text{div}(\text{rot } u). \quad (2)$$

Lösning:

Vi börjar med (2). Komponenträkning ger

$$\text{div}(\text{rot } \mathbf{F}) = \nabla \cdot (\nabla \times \mathbf{F}) = \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ F_1 & F_2 & F_3 \end{vmatrix} = \frac{\partial^2 F_3}{\partial x \partial y} - \frac{\partial^2 F_2}{\partial x \partial z} - \frac{\partial^2 F_3}{\partial y \partial x} + \frac{\partial^2 F_1}{\partial y \partial z} + \frac{\partial^2 F_2}{\partial z \partial x} - \frac{\partial^2 F_1}{\partial z \partial y} = 0$$

Vidare får vi (1) till

$$\begin{aligned}
\text{rot}(\text{grad } u) &= \nabla \times (\nabla u) = \begin{vmatrix} \hat{\mathbf{e}}_x & \hat{\mathbf{e}}_y & \hat{\mathbf{e}}_z \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ u'_x & u'_y & u'_z \end{vmatrix} = \hat{\mathbf{e}}_x (u''_{zy} - u''_{yz}) - \hat{\mathbf{e}}_y (u''_{zx} - u''_{xz}) + \\
&+ \hat{\mathbf{e}}_z (u''_{yx} - u''_{xy}) = \mathbf{0}
\end{aligned}$$

ty u har kontinuerliga andraderivator.

SVAR: (1)=0,(2)=0.

11.11a. Beräkna

$$\text{rot}(|\mathbf{r}|\mathbf{v})$$

där $\mathbf{v}$ är en konstant vektor.

Lösning:

Resultatet från övning 11.10b ger att

$$\begin{aligned}\text{rot}(|\mathbf{r}|\mathbf{v}) &= (\text{grad}|\mathbf{r}|) \times \mathbf{v} + |\mathbf{r}| \underbrace{\text{rot}\mathbf{v}}_{=0} = (\text{grad}\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}) \times \mathbf{v} = \\ &= \left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{z}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} \right) \times \mathbf{v} = \frac{\mathbf{r} \times \mathbf{v}}{|\mathbf{r}|}\end{aligned}$$

SVAR: $\frac{\mathbf{r} \times \mathbf{v}}{|\mathbf{r}|}$

11.11b. Beräkna

$$\text{rot}(|\mathbf{r}|\mathbf{r})$$

Lösning:

Resultatet från övning 11.10b ger att

$$\begin{aligned}\text{rot}(|\mathbf{r}|\mathbf{r}) &= (\text{grad}|\mathbf{r}|) \times \mathbf{r} + |\mathbf{r}| \underbrace{\text{rot}\mathbf{r}}_{=0} = (\text{grad}\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}) \times \mathbf{r} = \\ &= \left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, \frac{z}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} \right) \times \mathbf{r} = \frac{\mathbf{r} \times \mathbf{r}}{|\mathbf{r}|} = \mathbf{0}\end{aligned}$$

eftersom

$$\text{rot}\mathbf{r} = \begin{vmatrix} \hat{\mathbf{e}}_x & \hat{\mathbf{e}}_y & \hat{\mathbf{e}}_z \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ x & y & z \end{vmatrix} = \mathbf{0}$$

SVAR: 0

11.11c. Beräkna

$$\text{rot}(f(|\mathbf{r}|\mathbf{r}))$$

där $f(\mathbf{r})$ är en $\mathbf{R} \rightarrow \mathbf{R}$ funktion med kontinuerliga derivator.

Lösning:

Resultatet från övning 11.10b ger att

$$\begin{aligned}\text{rot}(f(|\mathbf{r}|\mathbf{r})) &= (\text{grad}f(|\mathbf{r}|)) \times \mathbf{r} + f(\mathbf{r}) \underbrace{\text{rot}\mathbf{r}}_{=0} = \\ &= [\text{Kedjeregeln}] = (f'(|\mathbf{r}|)\text{grad}|\mathbf{r}|) \times \mathbf{r} = f'(|\mathbf{r}|) \frac{\mathbf{r} \times \mathbf{r}}{|\mathbf{r}|} = \mathbf{0}\end{aligned}$$

SVAR: 0
